

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

СОРОКА Ігор Вікторович

**МОТИВАЦІЯ ТРУДА І ПІДПРИЄМНИЦТВА В
УМОВАХ СОЦІАЛЬНОГО РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА:
ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМООБУМОВЛЕНOSTІ**

Спеціальність: 08.01.01 – політична економія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

КИЇВ-1996

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00760278 (U)

Дисертація є рукописом

Робота виконана на кафедрі економічної теорії планових факультетів Київського державного економічного університету

Науковий консультант - академік НАН України, доктор економічних наук, професор Пахомов Ю.М.

Офіційні опоненти : доктор економічних наук Врублевський В.К.

доктор економічних наук, професор Нестеренко В.П.

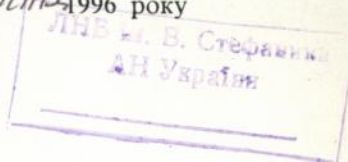
доктор економічних наук, професор Черняк В.К.

Провідна організація: Науково - дослідний центр з проблем зайнятості населення та ринку праці НАН і Мінпраці України

Захист відбудеться *29 травня* 1996 року о *12³⁰* годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 01.53.01 у Київському державному економічному університеті за адресою: 252057, Київ-57, пр.Перемоги, 54/1, ауд. 317.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського державного економічного університету.

Автореферат розісланий *22 квітня* 1996 року

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради, кандидат економічних наук, доцент

А.Е.Фукс

Загальна характеристика роботи

Актуальність проблематики дисертаційного дослідження визначається її місцем в економічній теорії взагалі, політичній економії зокрема, тією значущістю, яку її розробка має для збагачення теорії ринку і методологічного обґрунтування пошуку ефективних шляхів виходу з економічної кризи, переходу від постсоціалістичної економіки до соціального ринкового господарства. Саме дослідження проблем мотивації труда і підприємництва, що розглядаються в своїй взаємообумовленості, дозволяє: по-перше, на основі аналізу економічної ретроспективи еволюції мотивації труда та підприємництва як в традиційно ринкових, так і в економіках, які перетерпіли комуністичний експеримент, визначити в теорії і запропонувати практиці найоптимальніші шляхи подолання антиринкових аномалій слідової реакції соціалістичних деформацій економіки, ефективного елімінування кризи постсоціалістичної економіки і становлення національного ринку; по-друге, розширити теоретичне уявлення про економіку перехідного типу і найефективніші способи її трансформації в соціально орієнтовану економіку; по-третє, з урахуванням загальноцивілізаційних економічних закономірностей і специфіки української економіки сформулювати концепцію становлення національної моделі підприємництва; по-четверте, теоретично обґрунтувати економічно ефективні і соціально толерантні форми взаємодії праці та капіталу при переході від постсоціалістичної до соціально орієнтованої економіки, перспективи їх партнерства в епоху постіндустріалізму; по-п'яте, виявити і дослідити нові фактори, які каталізують ефективність мотивації праці і підприємництва, в тому числі обґрунтувати стимулюючу роль підвищення ефективності взаємовпливу цих процесів один на одного, мотивацію ініціативної економічної діяльності взагалі; по-шосте, спрогнозувати у самій своїй суті основні характеристики економічно ефективного й адекватного гіпотетичній моделі українського ринку механізму взаємообумовленої мотивації праці та підприємництва.

Поісторичною детермінантою актуальності теми є те, що теоретичний аналіз проблем мотивації ініціативної економічної діяльності взагалі і на будь-якому конкретно-історичному етапі розвитку національних економік дозволяє на практиці вирішувати основну проблему життєздатності та результативності економіки: залучення людей до праці та підприємництва заданої якості. Оскільки ефективність економіки, ступінь плідності співробітництва і толерантності у взаємовідносинах між працею і підприємництвом адекватно віддзеркалюють ступінь ефективності їх мотивації.

Однак, звести актуальність теми дисертації лише до факту її зв'язку з завданнями підвищення ефективності ініціативної економічної діяль-

ності означало б свідомо звузити межі дослідження і розуміння його мети, суть яких полягає в тому, щоб за допомогою зазначеного взаємозв'язку вплинути на способи і темпи виходу економіки з кризи, формування національної моделі ринку, що передбачає збалансоване функціонування розвинених виробничих сил, зрілих ринкових відносин і відповідного їм механізму управління економікою. Таким чином, дисертаційне дослідження повинне сприяти, з одного боку, творчому розвитку ряду положень економічної теорії, з другого—ефективній практичній реалізації стратегічного курсу на становлення ринкової економіки з домінантною соціальною орієнтацією.

Аргументом на користь актуальності дисертаційного дослідження слугує те, що воно дозволяє детальніше розглянути ряд недостатньо вивчених економічною наукою соціальних та біхевіористських (поведінських) аспектів теорії потреб і наукового менеджменту, що мають безпосереднє відношення до ефективності і конструктивних особливостей мотиваційного механізму ініціативної економічної діяльності. Важливість такого підходу для збагачення економічної теорії перехідного періоду обумовлена тим, що соціальні і поведінкові аспекти теорії мотивації, доповнюючи один одного своєю макро- і мікрорівневою щодо об'єкта та суб'єкта мотивації взаємообумовленістю, складають в своїй єдності одночасно і необхідну передумову, складову соціальної орієнтації економіки, і найважливіший показник ступеня цієї соціальної орієнтації, її закономірний наслідок.

На користь актуальності і наукової значущості дисертаційного дослідження свідчить і ступінь розробленості проблем, що порушуються в ньому: При цьому мова не йде про те, що недостатня розробленість дисертаційної проблематики спостерігається тільки стосовно до вітчизняної економічної науки і сучасного стану української економіки. Проблеми мотивації ініціативної економічної діяльності належать до тих, які ніколи не можна розв'язати остаточно. Перш за все тому, що мотивація являє собою надзвичайно складний соціально-економічний і соціально-психологічний феномен, підпорядкований не тільки об'єктивним законам-тенденціям розвитку економіки, але і закономірностям мотивуючого впливу реакції поведінки, що лежать у площині індивідуальної психології і взагалі не відрізняються масово-груповим передбаченням. Через що проблеми мотивації взагалі і мотивації праці зокрема однаково актуальні для будь-якого стану економіки, в тому числі і такої, що переживає не тільки періоди кризи і стагнації, але і підйому та економічної нормалі. Отже, характеристика ступеня розробленості проблем мотивації ініціативної економічної діяльності має ряд аспектів.

По-перше, високий ступінь теоретичної розробленості зазначених проблем спостерігається щодо конкретної практики мотивації, яка перестає бути економічним сьогоденням і переходить до рангу еконо-

мічної історії. Теж саме характерне і для прогностики мотивації. По-друге, потреби практики удосконалення мотиваційних механізмів випереджають розробку і видачу теоретичних рецептів для зазначеної практики, що перманентно актуалізує наукові дослідження у зазначеній галузі. По-третє, розрізняються ступінь розробленості проблеми мотивації взагалі (теоретична інтерпретація і науковий опис економічного досвіду залучення людей до ініціативної економічної діяльності), ступінь її розробленості стосовно конкретно-тимчасової економічної ситуації, і ступінь достовірності поглиблених прогнозних оцінок, які містять в аналізі сьогодення формування ефективних мотиваційних механізмів майбутнього. І якщо стосовно дослідження економічного минулого і майбутнього вітчизняна наукова економічна школа мало в чому відрізняється від інших наукових шкіл, то щодо власного економічного сьогодення вона неминуче буде мати специфічні підходи до аналізу мотивації праці і підприємництва. Останнє пояснюється наявністю у минулому національної економіки аномального досвіду мотивації труда і поки що відсутністю у теперішній час позитивного досвіду мотивації праці і підприємництва. У зв'язку з цим ступінь розробленості проблем взаємообумовленості мотивації труда і підприємництва вітчизняною економічною наукою визначається глибиною дослідження : аномального досвіду мотивації праці в умовах тоталітарної економіки; загальноцивілізаційних закономірностей еволюції мотивації праці і підприємництва в межах економічної нормалі; останніх досягнень мотивації ініціативної економічної діяльності в умовах соціально орієнтованого ринку і раннього постіндустріалізму; методологічних проблем взаємообумовленості мотивації труда і підприємництва взагалі; постсоціалістичних аномалій мотивації ініціативної економічної діяльності.

В числі знаменитих економістів, філософів і соціологів минулого важко знайти такого, хто б залишив поза своєю увагою проблеми мотивації праці і підприємництва. Серед них А.Сміт, Д.Рікардо, Ш.Фур'є, Р.Оуен, К. Маркс, Ф.Енгельс, Ф.Бастіа, О.Бауер, Е.Бем-Баверк, М.Вебер, В.Зомбарт, Ф. Лассаль, Д.Мак-Куллох, Дж.Мід, Л.Мізес, Дж.-С.Мілль, Й.Родбертус, С.Сісмонді, П.Струве, Ж.-Б Сей, М.Туган-Барановський, В.Вернадський, Ф.Хайек, Р.Харрод, Б.Хансен, Ф.Тейлор, Й.Шумпетер, Е.Кант, П.Самуельсон, Г.Маркузе, Дж.Кейнс, Л.Ерхард, З.Бжезинський, Д.Белл та ін.

Не можна не згадати теоретичних заслуг в розробці проблем, що розглядаються, практиків соціалізму. Таких, як В.Ленін, Л.Троцький, М.Бухарін, Г.Кржижановський та їх соратників по комуністичному інтернаціоналу, чії ідеї, будучи застосовані з тим чи іншим ступенем повноти і адекватності в практиці, дали не стільки позитивний, скільки негативний результат, чим сприяли поглибленню та корекції позитивного теоретичного аналізу соціально-економічних

проблем мотивації праці і методом доказу від протилежного–ефективному використанню його результатів в мотиваційній практиці цивілізованих економік. Але при цьому не можна стверджувати, що теоретичні пошуки радянських вчених були цілком ідеологізованими артефактами. Праці таких вчених, як О.Чаянов, О.Гастев, К.Островітянов, С.Шаталін, О.Богомолов, О.Здравомислов, Е.Міженська, І.Пусенкова, Р.Іванова, І.Оболомська, І.Чанглі, В.Селюнін, *Д.Кайдалов, С.Суїменко, Р.Косолапов, В.Рутгайзер, Є.Манєвіч, О.Разжигаєв, В.Рауд, Д.Карпунін, Є.Капустін, В.Ядов та ін. збагатили теорію мотивації праці.

Значний внесок в розробку проблем мотивації ініціативної економічної діяльності зроблено такими українськими економістами та філософами, як І.Лукинов, Ю.Пахомов, А.Чухно, В.Шинкарук, В.Буслинський, Д.Богиня, В.Савчук, І.Буян, А.Покритан, В.Врублевський, О.Беляєв, М.Долішний, М.Кім, Б.Кваснюк, В.Ворона, В.Черняк, В.Нестеренко, В.Логвиненко, І.Ястремський, К.Кривенко, О.Рубан, С.Мочерний, П.Томчук, І.Стогній, Ю.Туниця, В.Корнієнко, В.Сивий, А.Гош, Н.Пільгуй та ін.

Особливе місце в дослідженнях проблем мотивації труда і підприємництва належить американській школі наукового менеджменту. Розгляд даних проблем через призму управлінських підходів дещо відрізняє цю школу від традиційних підходів, що використовуються економічною теорією. Серед визнаних представників цієї школи Г.Форд-І, Ф.Тейлор, А.Гілберт, А.Маслоу, Е.Мейо, Д.МакКлелланд, Ф.Герцберг, Л.Портер, Е.Лоулер, П.Лоуренс, Д.Лорш, С.Керолл, Т.Мітчелл, А.Гендерсон, Т.Пітерс, Р.Уотермен, М.Мескон, М.Альберт, Ф.Хедоурі та ін.

Мотивація ініціативної економічної діяльності ніколи не може бути досліджена абсолютно. Тому незважаючи на солідний стаж дослідження проблем мотивації ініціативної економічної діяльності, багато серед них залишається малодослідженими або недослідженими економічною наукою. Першочергової уваги вимагають проблеми мотивації труда і підприємництва в найменш досліджений період їх еволюції – в умовах постсоціалістичної економіки перехідного типу. Це значить, що найважливішими факторами, які обумовлюють актуальність і наукову значущість дисертаційної проблематики, є ступінь її розробки і визначена нею потреба в піонерних дослідженнях мотивації ініціативної економічної діяльності.

Основною метою дисертаційної роботи є комплексний системний економічний аналіз методологічних проблем взаємообумовленості мотивації труда і підприємництва в процесі економічної еволюції і в умовах переходу від економіки постсоціалістичного типу до соціального ринкового господарства, розробка на основі його теоретичних результатів практичних рекомендацій щодо створення в економіці України

ефективного мотиваційного механізму ініціативної економічної діяльності, адекватного вимогам сучасного етапу економічної цивілізації і критеріальним принципам оптимальності функціонування складних систем подібного класу.

Для реалізації мети дисертації були поставлені і вирішені такі **наукові завдання**:

- досліджені концептуальні основи й емпірика соціального ринкового господарства як пріоритетної парадигми української економіки та проблеми їх адаптації в економіці перехідного типу;

- в контексті взаємообумовленості мотивації праці і підприємництва розглянута специфіка взаємовідносин між працею і капіталом в ході економічної еволюції і в постсоціалістичних, подвійних економіках; сформульовані методологічні принципи становлення національної моделі підприємництва;

- з позицій всебічного аналізу поглядів різноманітних наукових шкіл, еволюції практики та її альтернатив досліджена мотивація трудової діяльності як економічний феномен і її економіко-психологічна складова;

- з точки зору і в контексті аналізу альтернативних шляхів, форм та економічних основ становлення соціально орієнтованого ринку досліджені сутність, тенденції і перспективи формування в Україні ефективного мотиваційного механізму трудової діяльності;

- під принципово новим кутом зору розглянуті сутність, еволюція і характерологічні особливості мотивації ініціативної економічної діяльності як взаємообумовленої тріади мотивації труда, підприємництва та менеджменту; досліджені корпоративне підприємство, його мотивація, їх перспективи в економіках перехідного типу;

- вивчені можливості і способи оптимальної адаптації в національній економіці загальноцивілізаційного досвіду ефективної мотивації ініціативної економічної діяльності;

- на основі теоретичних розробок і висновків дослідження сформульовані і запропоновані практиці рекомендації щодо створення в економіці України ефективного механізму мотивації праці, підприємництва та менеджменту, вибудованого з урахуванням оптимального поєднання класичних канонів ринкової економіки і національної специфіки економіки України;

- сформульованні відкоректовані, уточнені, модифіковані і принципово нові дефініції економічних категорій, явищ та процесів, які описують проблематику дисертації як з позицій сталості базисних принципів мотивації ініціативної економічної діяльності, так і з точки зору трансформацій її надбудовчих і таких, що швидко змінюються під дією екзо- і ендогенних факторів оточуючого економічного середовища характеристик.

Теоретико–методологічною базою дисертації є праці вітчизняних і зарубіжних вчених–економістів, філософів, теоретиків наукового менеджменту, офіційно–документальні матеріали України та інших держав, дані спеціальних економічних і конкретно–соціологічних досліджень.

Для досягнення цілей дослідження використовувались методи структурно–логічного та системного аналізу, наукових абстракцій, дедукції та індукції, історичного і логічного, економічного моделювання.

Предметом дослідження стали теорія і практика мотивації труда та підприємництва, описуючі і формалізуючі їх економічні категорії, феномени та процеси, розглянуті як в контексті їх розвитку в рамках економічної цивілізації, так і через призму метаморфоз і парадоксів мотивації ініціативної економічної діяльності в аномальних і альтернативних ринковій парадигмі соціально–економічних умовах. Особливе місце посідає дослідження проблем ефективної мотивації в умовах соціально орієнтованого ринку і на етапі просування до нього від економіки постсоціалістичного типу.

Об'єктом дослідження є теоретичні погляди різноманітних наукових шкіл, типи, способи та методи залучення людей до праці і підприємництва в процесі еволюції відносин між працею і капіталом, закономірності становлення та принципи формування механізму взаємообумовленої мотивації ініціативної економічної діяльності, найновіші науково–прикладні розробки в царині мотивації українських і зарубіжних теоретиків і практиків бізнесу.

Наукова новизна дисертації полягає в постановці і розробці проблем, які підлягають аналізу, в нових підходах до їх дослідження, авторському дефінуванні низки економічних категорій, феноменів і процесів, використанні для аналізу мотивації праці, підприємництва і менеджменту сукупного інструментарію економічної теорії, наукового менеджменту, психології при безумовному переважанні методології економічного аналізу.

Дослідження проблем взаємообумовленої мотивації труда і підприємництва дало можливість сформулювати ряд теоретичних положень та висновків, що відрізняються науковою новизною і дозволяють запропонувати практичні рекомендації для створення економічних передумов виходу національної економіки з кризи, становлення в Україні оптимальних моделей підприємництва і ринку, створення ефективного механізму взаємообумовленої мотивації труда і підприємництва. Ці положення та висновки, отримані безпосередньо дисертантом, і вносяться на захист. Серед них:

– методологічне обґрунтування закономірностей становлення і формування, принципів функціонування цілісного мотиваційного ме-

ханізму праці, підприємництва і менеджменту як інтегрального інструменту реалізації єдиної вжитково - поведінкової моделі мотивації;

- авторська версія ринкової парадигми української економіки і адекватної їй моделі підприємництва, котрі ґрунтуються на доктринальних принципах кейнсіанства і неолібералізму і формалізуються за допомогою симбіозу змішаної економіки і соціального ринкового господарства, скоректованих з урахуванням національно-економічної специфіки та економічних цінностей раннього постіндустріалізму;

- деідеологізована етапізація економічної еволюції відносин між підприємництвом і трудом в амплітуді від неабсолютного антагонізму до неабсолютної гармонії, що вперше дозволила комплексно, системно та неконфронтаційно розглянути еволюційну спадковість і принципи відмінності в поглядах різноманітних наукових шкіл на проблеми мотивації ініціативної економічної діяльності, обґрунтувати мотиваційні пріоритети перехідної економіки, соціально орієнтованого ринку і раннього постіндустріалізму;

- результати градаційного аналізу економічних, психологічних та економіко-психологічних мотиваторів праці і підприємництва, які дозволили об'єднати їх в субординовану систему, визначити ніші найбільшої мотиваційної ефективності кожної з груп;

- багатоваріантність запропонованих гіпотетичних модифікацій сучасного мотиваційного механізму праці, в основі яких отримані в результаті дослідження комбінації ступенів переваги вжиткового і поведінкового підходів, економічних і економіко-психологічних мотиваторів, адекватні країново-стадійній специфіці національних економік;

- сутнісні характеристики і особливості моделі мотивації в економіці перехідного типу, яка передбачає відносну пріоритетність вжиткового підходу, споживчих та змістовних моделей мотивації, економічних і економіко-психологічних мотиваторів праці;

- розгорнуті та уточнені характеристики соціально-економічних функцій праці і відношення до праці, подані з позиції заперечення характерної в минулому для методології їх дослідження полярної переваги або економічно романтизованого, або жорстко економічно прагматизованого підходів до сутності та особливостей вжиткової мотивації; аналіз зазначених категорій з урахуванням розмежування об'єктивного та ідеального, суспільства, соціальних груп і індивіда;

- методологія і результати етимологічного дефінування та сутнісного аналізу таких фігур підприємництва і менеджменту та специфіки їх мотивації, як індивідуальний (повний), частковий (асоційований) власник-підприємець; власник (невласник)-підприємець-менеджер; корпоративний підприємець-менеджер; підприємець; капіталіст; бізнесмен; менеджер.

Принципово по-новому в дисертації вирішені такі проблеми:

– в рамках прогностики ринкового майбуття національної економіки проведене комплексне дослідження генези, причин, сутності закономірностей прогресування і способів елімінування кризи постсоціалістичної економіки і кризи постсоціалістичної мотивації труда і підприємництва як його фундаментальної причини;

– здійснено вичленення та аналіз феноменів менеджменту і його мотивації як “буферних” між працею, підприємництвом та їх мотивацією категорій. Обґрунтовано висновок: на вищих стадіях розвитку менеджменту і підприємництва, які характеризуються адекватно високим рівнем гармонізації відносин між підприємництвом і трудом, менеджмент і підприємництво та їх мотивація фактично ідентифікуються;

– через призму аналізу відносин власності та її функцій (володіння, розпорядження, користування) розглянуті особливості мотивації діяльності різноманітних суб’єктів підприємництва, уточнені характерологічні риси їх мотиваційних стереотипів, рольові функції. Наведена розгорнута система доказів того, що в міру того, як еволюціонує змішана економіка, власність, не полишаючи свого статусу абсолютного мотиватора підприємництва, втрачає риси ексклюзивної універсальності;

– вперше феномени корпоративного підприємництва і його мотивації досліджені не тільки стосовно до класичного середовища їх зародження – ринкового, але й в контексті перспектив економіки перехідного типу. Доведено, що потенціальні можливості корпоративного підприємництва менеджерів з делегованими функціями власності і відповідної моделі мотивації в постсоціалістичній економіці, що трансформується, можуть бути реалізовані ефективніше, ніж в традиційно ринкових економіках;

– новим є порівняльний аналіз власницьких і невластницьких мотиваторів підприємництва і менеджменту, в рамках якого доведена ефективність мотиваційного механізму підприємництва, що має основою гармонічну єдність власницького і невластницького блоків мотивації, сформульовані передумови становлення соціально неконфронтаційного, економічно ефективного і самодостатнього в своїй внутрішній взаємообумовленості мотиваційного механізму діяльності;

– пріоритетом дисертації є розгляд парних категорій “мотивація” – “демотивація”, що дозволило сформулювати рекомендації для ослаблення і елімінування факторів – демотиваторів;

– здійснено піонерний аналіз феномена самомотивації підприємництва, який породжує резонансний ефект мотивації праці, проведений в контексті евристичного поділу суб’єктів підприємництва і праці на мотивуючих, на таких, що мотивуються, і таких, що самомотивуються. Аргументовано висновок: мотивація (самотивація) підприємництва і мотивація праці досягають максимального значення

тоді, коли поміж ними виникає резонансний ефект мотиваційної модуляції і вони об'єднуються у взаємообумовлену гармонійну систему;

- запропоновані принципово нові дефініції і авторські версії економічних категорій, явищ і процесів, вперше виділених, описаних і таких, що вводяться у науковий обіг дисертантом.

Теоретична значущість дисертації полягає в тому, що результати дослідження гармонійно доповнюють відповідні розділи економічної теорії, історії економічної думки, наукового менеджменту, відкривають можливості поглиблення теоретичних пошуків в напрямку ефективної мотивації ініціативної економічної діяльності. Теоретико-методологічні положення і висновки роботи являють собою певний внесок в розвиток доктринальних основ концепції мотивації ініціативної економічної діяльності, теорій економічної еволюції, економічної катастрофології, перехідних економік, економічної футурології.

Практична значущість дисертації полягає в тому, що її положення, висновки, рекомендації можуть бути використані для читання і розробки курсів економічної теорії, політекономії, історії економічних вчень, макро- і мікроекономіки, менеджменту, підприємництва, відповідних спецкурсів у вищих навчальних закладах, в системі післядипломної освіти, бізнес-навчання. Ряд висновків дослідження може слугувати теоретичною підмогою в справі створення соціально-економічних передумов виходу економіки з кризи, становлення і формування оптимальних моделей національних ринку і підприємництва, співробітництва праці і капіталу, цілісного механізму поглибленої взаємообумовленої мотивації праці і підприємництва в умовах трансформації постсоціалістичної економіки в соціальну ринкову.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались на 40 міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-теоретичних і науково-практичних конференціях. Основні положення роботи викладені у 82 друкованих роботах загальним обсягом понад 80 друкованих аркушів. Авторський текст складає понад 60 друкованих аркушів. Положення дисертації використовуються в викладацькій роботі кафедр економічного блоку ряду провідних ВНЗ України.

Практичні рекомендації і пропозиції, зроблені дисертантом, знайшли використання в ряді державних і регіональних соціально-економічних програм, наукових тем, в діяльності місцевих органів влади і їх економічних служб, суб'єктів господарювання різних форм власності.

Структура роботи окреслюється логікою дослідження, зумовленою послідовністю досягнення і вирішення поставлених в ній цілей і завдань і включає в себе вступ, 4 глави (11 параграфів), висновок, бібліографію, додатки. Робота ілюстрована одинадцятьма схемами і таблицями. Текстова частина роботи складається з 374 сторінок. Список використаної літератури включає 262 найменування.

ЗМІСТ РОБОТИ

Вступ.

Глава 1. Соціально орієнтований ринок як пріоритетна парадигма української економіки: проблеми мотивації труда і підприємництва.

1.1. Концептуальні основи соціального ринкового господарства і змішаної економіки та проблеми їх адаптації в перехідній економіці.

1.2. Специфіка взаємовідносин між трудом і капіталом в ході економічної еволюції і в економіці постсоціалістичного типу: до питання про становлення національної концепції підприємництва.

Глава 2. Мотивація трудової діяльності: сутність, боротьба концепцій і еволюція практики.

2.1. Базові принципи і еволюція мотивації праці: діалектика необхідності (примусу) та свободи.

2.2. Марксистська доктрина мотивації праці: співвідношення між реалізованим передбаченням і прогнозами, що не здійснилися.

2.3. Досвід залучення до праці в умовах реального соціалізму: відповідність і альтернативність марксистській теорії та ринковій практиці.

Глава 3. Мотивація труда в умовах становлення соціально орієнтованого ринку: сутність, тенденції, перспективи.

3.1. Криза мотивації труда як фундаментальна причина загальної кризи постсоціалістичної економіки: методологія аналізу та проблеми елімінування.

3.2. Тенденції і специфічні проблеми мотивації труда при переході від постсоціалістичної економіки до соціально орієнтованого ринку.

Глава 4. Діалектика мотивації ініціативної економічної діяльності.

4.1. Мотивація підприємництва і менеджмента: сутність, еволюція, сучасні проблеми.

4.2. Система власницьких мотиваторів підприємництва: ефективність в своїй ніші; корпоративне підприємництво та його мотивація.

4.3. Мотивація діяльності, труда і підприємництва: спільне, відмінності, взаємообумовленість.

4.4. Зарубіжний досвід мотивації підприємництва і специфіка його адаптації в межах формування національних моделей підприємництва і ринку.

Висновок.

Бібліографія.

Додатки.

Основні положення дисертації.

Відправним моментом дисертаційного дослідження є аналіз соціально орієнтованого ринку як пріоритетної парадигми української економіки, здійснений в контексті нових підходів до розгляду діалектики труда і підприємництва та їх мотивацій. У межах дослідження концептуальних основ соціального ринкового господарства, змішаної економіки і проблем їх адаптації в економіці перехідного типу доведено, що в основу доктрини нової української економіки повинна бути закладена обґрунтована в дисертації гармонійна єдність висхідних постулатів кейнсіанства і неолібералізму та їх модифікацій. Саме єдність, оскільки в постсоціалістичній економіці існують явища абсолютно несумісні з деякими основоположними вимогами кожної з цих доктрин окремо і тих економічних моделей, що їх реалізують. Наприклад, "шведська модель" змішаної економіки передбачає, що в її основі лежать високі висхідні рівні економічного добробуту країни і кваліфікації працівників, чого у нас не спостерігається. З іншого боку, більшість авторів концепції соціального ринкового господарства негативно оцінювали макроекономічне регулювання і ототожнювали його з державним економічним інтервенціонізмом. Економіка ж України ще тривалий час буде залишатися постсоціалістичною і напівринковою, що означає співіснування протягом відповідного періоду приватного сектора, котрий зароджується, і потужного державного сектора, що передбачає необхідність жорсткого макроекономічного регулювання.

В дисертації науково доведена можливість дифузії економічних моделей, оптимального сполучення їх основоположних принципів і особливостей. Обґрунтоване положення, згідно з яким зараз однією з найбільш цивілізованих, економічно і соціально ефективних форм ринку є соціально орієнтований ринок. Сьогодні в його межах успішно інтегруються і взаємодіють модифіковані неолібералізм і кейнсіанство, соціально ринкове господарство та змішана економіка. В зв'язку з цим в роботі піддаються аргументованій критиці як неспроможні погляди економістів, котрі ототожнюють або альтернативно протиставляють неолібералізм та кейнсіанство. Водночас як останні, складаючи в своїй єдності концептуальну основу соціально орієнтованого ринку, дозволяють в такому блоці, з одного боку, ввести українську економіку в русло загальноцивілізаційних закономірностей функціонування ринку, з іншого, – оптимально врахувати її національно-економічну специфіку і постсоціалістичні особливості.

В контексті доказу положення, що без суттєвих трансформацій жодна з відомих сьогодні моделей ринку не може слугувати національно-економічним пріоритетом України, в роботі проведено порівняльний (з позицій історико і країново-економічної специфіки) аналіз "американської", "шведської", "японської" і "німецької" моделей рин-

кової економіки, що дозволило окреслити контури гіпотетичної моделі українського ринку. В дисертації показано, що в своїх основних моментах вітчизняна модель ринку передбачає адаптацію в національній економіці закономірностей функціонування “німецької” і “шведської” моделей ринкової економіки та адекватних їм моделей підприємництва і його мотивації. З урахуванням специфіки сучасної соціально-економічної ситуації в Україні і позаісторичної національно-економічної ментальності її населення саме “шведська” і “німецька” моделі ринку з властивими їм ефективною системою захисту соціально-вразливих шарів населення, поєднання ринкового і державного регулювання економіки, що передбачає подолання майнової нерівності і конфронтаційної соціально-економічної стратифікації суспільства, можуть виступити умовним еталоном парадигми українського ринку. В тому, що мова йде саме про парадигму, є глибокий смисл. Враховуючи, що соціальне ринкове господарство є якимось третім шляхом, відмінним від господарства, яке управляється централізовано, і економіки, що керується лише “невидимою рукою” ринку, воно навряд чи вміститься в прокрустове ложе “німецької” або “шведської” моделі ринкової економіки. Воно претендує на роль нової парадигми економіки другої половини ХХ–початку ХХІ століть.

Визначення “соціальне ринкове господарство” і “соціально орієнтований ринок” значною мірою тотожні, оскільки в основі їх синонімічності лежить адекватність цілей та способів їх досягнення. Разом з тим і “шведська модель”, основу якої складає змішана економіка, також багатьма спеціалістами ідентифікується з соціально орієнтованим ринком. Але протиріччя між змішаною економікою і соціальним ринковим господарством як формами реалізації соціально орієнтованого ринку надумане. Реально мова йде про дві споріднені, хоча і дещо відмінні моделі (в основі своїй – “шведської” та “німецької”), які реалізують парадигму соціально орієнтованого ринку. Звичайно, така інтерпретація суперечить деяким принципам ордолібералізму. Однак, соціальне ринкове господарство має своєю основою симбіоз теорій, а не тільки ордолібералізм В. Ойкена. Той же Л. Ерхард, який ставив останні крапки в концептуальному оформленні соціального ринкового господарства, не був настільки ортодоксальним, щоб не допустити паралельного існування двох “ідеальних типів господарств”, деякого змішання ордолібералізму з кейнсіанством, елементами теорії змішаної економіки.

В дисертації під принципово новим кутом зору, а також в контексті дослідження методологічних проблем становлення національної концепції підприємництва розглянута специфіка взаємовідносин між трудом і капіталом в ході економічної еволюції і в економіках пост-соціалістичного типу. Висхідним посиланням дослідження зазначеного кола проблем слугує наукова гіпотеза: кожній моделі ринку відповідає

специфічна, адекватна модель підприємництва. При цьому мова йде не тільки про ринок по горизонталі, тобто в його різновидах, існуючих паралельно, але й про його типи, відповідні різним етапам зрілості ринкових відносин. В одному випадку - наявна історична кореляція моделей при відсутності як такої в географічному, політико-адміністративному смислі. В іншому - кореляція в географічному, політико-адміністративному смислі, при відсутності останньої в історичному плані. Причому лише в ХХ сторіччі відбулися горизонтальне розчленування, градація різних моделей ринку у межах їх історичної кореляції, бо саме на той час остаточно сформувалися різноманітні концепції і версії ринкового майбутнього економічної цивілізації, на основі яких почали виникати перші альтернативи класичної капіталістичної моделі ринкової економіки.

Аналізу підприємництва і його мотивації як економічних і економіко-психологічних феноменів передуює розгляд підприємництва і його конкретних моделей через конститууючі їх відносини між трудом і капіталом в класичних ринкових і в економіках постсоціалістичного типу. У першому приближенні під підприємництвом розуміється ініціативна економічна діяльність особи чи групи осіб, спрямована на досягнення економічного ефекту у вигляді прибутку шляхом економічної реалізації у своїй взаємообумовленості матеріальних, фінансових і трудових ресурсів за схемою: затрати-результати. І хоча важливість реалізації матеріальних і фінансових ресурсів як неодмінної умови здійснення підприємництва важко переоцінити, основну лінію підприємництва, його суттєвий смисл складають відносини і дії, розташовані на осі: людина (підприємець) - людина (найманий працівник).

Аналізу відношень між трудом і капіталом в перехідній економіці постсоціалістичного типу, котрий дозволив визначити економічні причини створення умов для взаємообумовленої мотивації труда і підприємництва в соціально орієнтованій ринковій економіці, передуює дослідження еволюції цих відношень, здійснене в контексті хронологічного поділу останньої на ряд відносно відокремлених періодів, які мають чіткі характерологічні ознаки, що принципово відрізняють один етап від іншого. Як основний критерій еволюції відносин: підприємець-найманий працівник обрано шкалу розвитку економічних відносин між підприємництвом і працею в амплітуді від неабсолютного антагонізму до економічного партнерства. В основі цього критерію лежать закономірності еволюціонування ринкового господарства, а не лише їх крайні, полярні обмежувачі, котрі розглядаються до того ж як явища статичні. Це значить, що критерієм була вибрана шкала відношень між неабсолютним антагонізмом праці і капіталу, з одного боку, і неабсолютною гармонією соціально-економічних інтересів їх носіїв, з іншого. При цьому найважливішою сутнісною характеристикою цьо-

го критерію є ступінь взаємообумовленості мотивації підприємництва і труда в тій чи іншій точці шкали еволюції відношень між працею і капіталом.

Так, епоха первісного накопичення капіталу характеризувалася наявністю гострого, але не абсолютного антагонізму між ембріональним станом підприємництва і найманою працею. Неабсолютний антагонізм має місце не тому, що економічні відносини майже ніколи не набирають абсолютних форм, але і в зв'язку з тим, що повного неспівпадання економічних інтересів капіталу і праці (як і їх повної гармонії) не буває. Близький до абсолюту антагонізм характерний не стільки для економічних відносин між підприємництвом і найманою працею, скільки для відносин між приватною власністю, котра не стала ще капіталом, і трудом рабського типу в межах системи позаекономічного примусу до праці. Майже антагонізм спостерігається тоді, коли труд практично поглинається власністю разом з його носієм і повністю є відсутнім їх обоєпільний економічний інтерес. Але при цьому саме первісне накопичення капіталу підриває основи позаекономічного примусу до праці, забезпечуючи свободу його вибору, економічне залучення до праці у взаємообумовленій економічній детермінованості праці і капіталу, створює передумови формування в майбутньому взаємообумовленого механізму мотивації підприємництва і труда.

Наступний етап хронологічної градації економічної еволюції - це період монополії індивідуальної приватної власності і необмеженої гри ринкових сил. На цьому етапі утверджується панування економічного примусу до праці, підприємництво оформлюється як прогресивна і адекватна існуючому способу виробництва форма реалізації відносин власності (відношень між власністю і трудом). Соціально-економічна функція праці - праця засіб до життя - лягає в основу мотивації найманої праці, тобто утверджується вжитковий тип мотивації труда. При цьому серед мотиваційних переваг повністю превалюють первинні потреби і актуальність їх задоволення. Мотивація підприємництва на цьому етапі здійснюється як під впливом ринкової прагматики, капіталістичного раціо, так і за рахунок внутрішнього притаманного людині прагнення до підприємливості, яке набирає форми прагнення до підприємництва. Об'єктивно, але не усвідомлено капіталізм вільної конкуренції створює передумови майбутньої взаємообумовленості мотивації підприємництва і труда. Прагнення до підприємництва починає пов'язуватися не стільки з обмеженням економічних інтересів найманої праці, скільки з пошуками компромісу між підприємництвом і трудом, відбувається відхід від неабсолютного антагонізму у відошеннях між ними, перетворення останнього в певний набір протиріч в межах діалектичної єдності сторін.

Наступний етап еволюції відношень між капіталом і трудом є періодом підриву монополії індивідуальної приватної власності і становлення її колективних форм, початку певної соціалізації підприємництва і капіталізації труда. Становлення і розвиток колективних форм власності заздалегідь визначили тенденції подальшого наростання взаємообумовленості мотивації підприємництва і труда, що опосередковано свідчить про нову якість процесу розв'язання протиріч між ними.

Соціально орієнтований ринок посідає особливе місце на шкалі еволюції відношень між працею і капіталом, оскільки саме на цьому етапі протистояння капіталу і праці як переважно протилежних за своїми економічними інтересами сил закінчується і починається процес становлення нестійкої рівноваги, а згодом - неабсолютної гармонії інтересів підприємництва і праці. Однак одного базування на плюралістичній економіці соціально орієнтованому ринку явно недостатньо для досягнення в його межах неабсолютної гармонії взаємовідношень підприємництва і труда. Для підтримки об'єктивних обставин потрібні зусилля суб'єктивного характеру, які формалізуються у феномені менеджменту як особливому виді діяльності, котра реалізує в тому числі взаємообумовленість підприємництва і труда та їх мотивації.

Метаморфози власності і управління нею, котрі проходять в умовах соціально орієнтованого ринку, дифузія праці і капіталу, зближуючи цілі підприємництва і праці, модифікують взаємодію відповідних моделей мотивації, підвищують ступінь взаємообумовленості мотивації труда і підприємництва. Якщо стрижнем вжиткової моделі мотивації труда є праця як засіб до життя, то, не змінюючись принципово, вказана модель будується вже на якісно нових відношеннях власності, праці і капіталу, змісті підприємництва і труда і управління ними, джерелах прибутку, рівні добробуту найманих працівників і їх мотиваційних очікуваннях. Оцінка найбільш ефективного рівня мотивації піднімається вверх по грані піраміди потреб і досягає вторинних потреб: в діяльності, самовираженні, самореалізації та ін. Актуальним мотиватором стає вже не праця як засіб підтримання фізичного існування, а труд як засіб розвитку особистості. Тобто, не полишаючи свого абсолютного мотивуючого впливу, але задовільняючись за визначенням, первинні потреби деактуалізуються відносно потреб вищих порядків, які задовольняються проблематично.

Наступним етапом еволюції відношень між підприємництвом і трудом є постіндустріалізм. При цьому останній не ліквідує ринкові відносини, а навпаки, продовжує їх еволюцію і передбачає адекватну їх новим формам модифікацію взаємовідношень між працею і капіталом, яка проходить не тільки під впливом подальшої демократизації відношень власності і управління нею, але й під впливом факторів,

відображаючих метаморфози менеджменту і технократичної парадигми. Завдяки тому, що тенденція до соціалізації підприємництва і капіталізації труда, що сформувалась раніше, каталізується і доповнюється зрушеннями у змісті праці, індивідуальному і громадському її поділі, організації і управлінні, що відбуваються під впливом принципово нового етапу НТР, саме на етапі постіндустріалізму здійснюється досягнення неабсолютної гармонії між підприємництвом і трудом, високий ступінь взаємообумовленості їх мотивації.

Як альтернативу ринкової еволюції відношень між трудом і капіталом в дисертації розглянуто період її дискретності в країнах комуністичного експерименту, який характеризувався остракізмом підприємництва та капіталу і зумовив заперечення труда і його аномальну мотивацію. Це дозволило детально дослідити відносини між трудом і підприємництвом в постсоціалістичній економіці перехідного типу, дати прогноз перспектив розвитку цих відношень та їх мотивації залежно від різних варіантів дій і розвитку подій в національній економіці.

Постсоціалістичне підприємництво в Україні і його специфіка зумовлені насамперед особливостями відношень між трудом і капіталом. В свою чергу останні заздалегідь визначаються специфікою характерологічних рис, що зумовлюють сучасний стан підприємництва і праці. Серед них: 1) перекіс і аномалії в розвитку приватного підприємництва, коли центр його ваги знаходиться в сфері обігу, а сфера виробництва є вотчиною державного підприємництва, яке зберегло вади соціалістичної економіки і набуло постсоціалістичних детемотиваторів підприємництва і труда; 2) необґрунтована диференціація в прибутках підприємців, що обслуговують рух грошових засобів, в основі яких переважає спекулятивний ефект, і всіх зайнятих в сфері матеріального виробництва; 3) отримання аномального зверхприбутку підприємцями - посередниками не стільки за рахунок експлуатації труда зайнятих в сфері обігу, скільки за рахунок необґрунтованого привласнення значної частини живого і минулого труда працівників державної сфери матеріального виробництва і осіб, що утримуються за кошти бюджетів різних рівнів; 4) добування всіма структурами (незалежно від форм власності) - виробниками і посередниками економічно необґрунтованого зверхприбутку за рахунок інфляційної експлуатації минулої праці людей у формі їх заощаджень; 5) отримання підприємцями у вигляді прибутку на капітал не стільки економічного ефекту від його оберту, скільки протиправно перерозподіленої на свою користь заробітної плати як прибутку від праці. Аномалії в постсоціалістичних підприємстві і труді зумовлюють і специфічні (поруч з класичними) протиріччя між ними. Здійснена в роботі феноменологізація останніх дозволила виробити рекомендації щодо їх усунення.

Постсоціалістичні деформації праці і підприємництва, з одного боку, детермінують резонансні деформації іманентних їм систем мотивації, з іншого, - самі стають можливими завдяки впливу на підприємництво і труд аномальних характеристик постсоціалістичних мутацій систем їх мотивації. Виходячи з необхідності розробки рекомендацій щодо подолання зазначених аномалій, в дисертації було здійснено аналіз суті, основоположних принципів і еволюції теорії та практики мотивації труда. Було досліджено і критично оцінено багато підходів у визначенні сутності категорії "мотивація труда", з позицій яких будь-коли піддавався аналізу цей складний економічний і економіко-психологічний феномен. Вірність такої методики і її наукова ефективність пояснюються багатогранністю, комплексністю і міждисциплінарністю зазначеної категорії та гама описуваних нею відносин, відповідним смисловим контекстом дослідження, залежно від якого зроблений аналіз дозволив з різним ступенем повноти і під різними кутами зору розглянути гносеологічні та онтологічні характеристики мотивації праці.

Мотивація труда являє собою систему мотивів, що постає в своїй комплексності і цілісності, єдності соціального, економічного і психологічного начал, цілей і завдань, механізмів реалізації. При цьому проблеми економічної (вжиткової) мотивації праці розглядаються в роботі в їх безпосередньому з'язку з мотиваційним потенціалом психології, через призму біхевіоризму. Доводиться, що економічна мотивація труда, існуюча автономно, поза детермінованістю психологією людини, зворотнього зв'язку між об'єктивним і його сприйняттям, а також відповідних поведінкових реакцій на цю об'єктивність, взагалі не може існувати. Оскільки мотивація взагалі і праці зокрема - це завжди діалектична єдність потенцій та їх реалізації.

В процесі своєї еволюції мотивація праці пройшла ряд етапів і набирала різноманітних організаційно-економічних форм. При цьому природа мотивації праці, яка заздалегідь визначає в тій чи іншій конкретно-історичній обстановці певний комплекс заходів, прийомів і способів залучення (примусу) людей до праці, в процесі своєї еволюції знає два альтернативних мотиви до праці: зовнішню необхідність і внутрішню потребу, які реалізуються функціями труда як засобу до життя і як потреби життя відповідно. В основі першої лежить зовнішній примус у всіх його архаїчних і цивілізованих формах, другої - внутрішнє спонукання до праці, у зв'язку з чим мотивація труда завжди є діалектика примусу і свободи з різним ступенем переваги і поєднання сторін цієї єдності.

Еволюція примусу до праці знає два його типи: позаекономічний і економічний. При цьому характерною помилкою представників різноманітних наукових шкіл є прагнення хронологічно точно розділити на шкалі періодизації ці два види примусу. Спроба показати

справу так, ніби на певному етапі еволюції історично первинний позаекономічний примус до праці поступився місцем історично вторинному економічному примусу - не спроможна. Як позаекономічний, так і економічний примус до праці набирали в ході своєї еволюції різноманітних форм, зберігаючи при цьому родові ознаки. Інша справа, якщо говорити про первинність двох начал мотивації труда взагалі - необхідності і свободи, то історичний пріоритет належить зовнішній економічній необхідності.

В дисертації детально розглянута ретроспекція еволюції позаекономічного і економічного примусу до праці, вжиткової і біхевіористської мотивації праці, наведена аргументована критика поглядів американської школи наукового менеджменту про нібито деактуалізацію і "неправильність" вжиткової мотивації праці, що має місце сьогодні.

Епоха переважання позаекономічного примусу до праці є передісторією мотивації труда у власному розумінні слова. В точному науковому значенні мотивація труда є економічна мотивація. У зв'язку з цим позаекономічний примус можна розглядати в межах загальної схеми мотивації труда лише умовно, як один з передцивілізаційних способів залучення людей до праці. Історія ж власне мотивації праці починається з економічної, вжиткової мотивації і при цьому нею не закінчується і не обмежується. Це пояснюється тим, що вжиткова мотивація труда не спрацьовувала у чистому вигляді і не була мотиваційним абсолютом ще на початку-середині XIX століття. Відсутність самодостатності вжиткової мотивації труда помічалась не на стадії насичення через труд як засіб до життя основних матеріальних потреб та їх деактуалізації, а в умовах, коли стимулюючий вплив вжиткової мотивації зростав пропорційно зростанню реальних доходів. Еволюція людини як споживача і творця завжди випереджає еволюцію і адекватність відповідних моделей, засобів і способів мотивації. Потреба суб'єкта, який мотивується, в адекватній його претензіям моделі мотивації завжди випереджає появу з боку мотивуючого суб'єкта адекватної схеми мотивації. В дисертації прослідкована також генеза відношень партнерства труда і капіталу та реалізуючих її схем, розвинуті недостатньо досліджені аспекти цих відношень, систематизовані і інтегровані фактори вжиткової мотивації праці.

В дисертації подано деідеологізований аналіз марксистської доктрини мотивації праці, особливу увагу приділено її вжитковій складовій. Обгрунтовано, що марксове трактування діалектики функцій труда - як засобу і як потреби життя - дозволяє зрозуміти нероздільність вжиткової і поведінкової мотивації праці, єдність економічних і психологічних аспектів її мотивації. Через призму марксистського підходу і одночасно критики його недоліків розглянута категорія "відношення до праці" в контексті багатогранності ракурсів

дослідження. Обґрунтовано, що ставлення до праці є точним показником ступеня розвитку, типу взаємозв'язку, характеру прояву функцій праці і визначається досягнутим рівнем діалектичного взаємозв'язку її соціально-економічних функцій, котрий в свою чергу вимірюється, зважається відношенням до праці даного суспільства і індивіда. Функції ж праці становлять собою певні способи існування відношення до праці, виступають як носії цього відношення.

Важливе місце в дисертації відведене аналізу сутності відносин відчуження власності, труда і їх носіїв. Поглиблено традиційне бачення проблеми і наведено аргументовану критику ідилічного розуміння сутності відчуження при соціалізмі і комунізмі.

Заслуга основоположників марксизму полягає в тому, що на основі аналізу еволюції відношень власності, праці і їх взаємообумовленості їм вдалося вибудувати логічно обґрунтовану теорію мотивації труда з урахуванням, з одного боку, використання праці як інструменту задоволення людських потреб, з іншого, - як засобу реалізації потреби в ініціативній творчій діяльності - власне праці. Разом з цим недоліками марксистської доктрини мотивації труда є: 1) спроба створення такої доктрини поза адекватним за глибиною дослідженням феномена підприємництва і його мотивації; 2) визнання за дане і аксіому прогресивності пролетаріату і неповноцінності підприємництва; 3) ототожнення конкретного етапу розвитку знеособленого виробничого відношення "капітал" і персоніфікованої еволюції феномену підприємництва; 4) ігнорування трудової індивідуальності у всій багатогранності її просторово-часових проявів, коли мова йде про пролетаріат як експлуатований клас, і гіпертрофія індивідуальності, коли мова йде про особу в "новому суспільстві"; 5) вульгаризація матеріальних мотивів трудової діяльності в так званих експлуаторських суспільствах і економічний романтизм стосовно комуністичного суспільства; 6) відсутність глибокого аналізу мотивації управлінської праці, гіпертрофія ролі праці в матеріальному виробництві; 7) ігнорування принципів відмінностей в ступені соціально-класової мобільності і дифузії в докапіталістичних формаціях, з їх юридично закріпленим становим ранжуванням, і в капіталістичному суспільстві, де перехід з однієї соціальної ніші в іншу не обтяжений юридичними бар'єрами і здійснюється переважно під впливом закону вартості; 9) розгляд мотивації праці як одномірного, лінійного, безальтернативного явища, що пояснюється статичною оцінкою таких понять, як "клас", "капіталіст", "експлуатація", "труд", "стимули" та ін.

В сучасних Марксу умовах життя та праці пролетаріату індивідуальність окремих його представників поглиналась їх пролетарськістю, за таких умов мотивувалась не стільки конкретна людина і їх індивідуальність, скільки їх приналежність до певного класу. Стосовно ж сучасного робітника в країнах цивілізованого ринку

логічно говорити про те, що його соціально-професійна сутність поглинається його людською індивідуальністю. За таких умов мотивується не стільки соціально-професійна сутність, скільки індивідуальність. Звичайно, відбувається це в тому випадку, коли вжиткова мотивація деактуалізується завдяки високому рівню задоволення матеріальних потреб, а актуалізуються потреби вищих рівнів. Поведінкова модель мотиваційного механізму превалює над вжитковою, хоча не підмінює останню, а базується на ній.

Значна увага в роботі приділена дослідженню досвіду залучення до праці в умовах реального соціалізму як альтернативи марксистської теорії і ринкової практики. В роботі прослідкована еволюція теорії і практики соціалістичної мотивації праці, в основі якої чудернацький симбіоз позаекономічного і економічного примусу до праці. Особлива увага приділена дослідженню феномена тоталітарно-ідеологічної мотивації праці. Проведене дослідження дозволило розкрити соціалістичні корені деградації праці, загальної кризи економіки постсоціалізму, кризи мотивації ініціативної економічної діяльності, кризи індустріалізму взагалі та в його постсоціалістичній редакції зокрема.

Розвал соціалістичної моделі мотивації труда і адекватного мотиваційного механізму був об'єктивним і закономірним. Принципові розходження між марксистською доктриною мотивації труда і практикою мотивації в умовах реального соціалізму (наявність позаекономічного примусу до праці) свідчить не тільки про суб'єктивні прорахунки, які відобразились у відході від положень зазначеної доктрини у процесі створення соціалістичного мотиваційного механізму, але й про внутрішні протиріччя теорії Маркса, що не дозволили на практиці створити ефективну вжиткову модель мотивації праці в межах спроб реалізації загальної політико-економічної концепції марксизму. Марксова модель мотивації не здійснилась на практиці завдяки основним догматам будівництва "нового суспільства": відмовленню від ринку, запереченню капіталу і приватної власності, вимушеному суспільним (державним) економічним інтересом особистих та колективних, гіпертрофії соціуму та ігноруванню індивідуальності, викривленому розумінню людської природи, усупільненню усіх сфер людської життєдіяльності. При спробі реалізації марксова вчення на практиці, мотиваційний блок цього вчення одразу ж вступив у протиріччя з його загальнометодологічними канонами. Ефективна вжиткова мотивація праці поза ринковими відносинами на практиці не змогла здійснитися.

Евристичним за своєю суттю є дослідження сутності, перспектив і тенденцій розвитку мотивації праці і підприємництва в умовах соціально орієнтованого ринку та на етапі його становлення. Плідність дослідження зумовил системний аналіз причин, джерел, факторів і способів елімінування кризи мотивації праці як фундаментальної причини кризи постсоціалістичної економіки, в ході якого сформульовані прак-

тичні рекомендації для створення оптимальних умов трансформації перехідної економіки в соціальну ринкову. Наукова обґрунтованість зазначених рекомендацій підтверджена також результатами комплексного аналізу тенденцій і специфічних проблем мотивації праці в перехідний період.

Результативності дослідження передумов становлення механізму взаємообумовленої мотивації труда і підприємництва сприяв розгляд діалектики категорій "мотивація" і "мотиваційний механізм". Ці поняття є категоріями однокореневими, однак не тотожними. Щодо мотиваційного механізму мотивація виступає первинним, висхідним поняттям. Вона означає потенцію, набір основних рушійних мотивів і відповідних варіантів поведінкових реакцій на зазначені мотиви. Мотивація може бути розглянута і як певна діяльність керуючих суб'єктів, спрямована на те, щоб викликати у об'єкта, який управляється, реакцію і відповідну поведінку заданої властивості, і як пріоритетна модель ініціативної економічної діяльності в умовах певних соціально-економічних напрямків і обмежувачів. Якщо говорити про економічну, вжиткову мотивацію праці, то вона є складноструктурованою системою мотивів до праці і ціннісних орієнтацій, що передбачають економічну детермінацію залучення до праці і трудової поведінки людей залежно від соціально-економічних (макро і мікро) умов реалізації функцій праці: як засобу до життя і як потреби життя. Крім цього, мотивація труда в широкому, розгорнутому з її вузькопредметної, конкретнодисциплінарної та академічної визначеності смислі, поглинає поняття "мотиваційний механізм".

Мотиваційний механізм - це механізм реалізації мотивації труда. Він являє собою комплексний і цілісний інструментарій щодо перетворення мотивації-потенції в мотивацію-реальність, в безпосередню дію. Мотиваційний механізм реалізує, перетворює набір принципів, стимулів, мотивів і очікувань поведінкових реакцій з лінійної, дискретної величини в замкнений, за кільцьований процес, що постійно повторюється. Стосовно економічної, вжиткової мотивації праці мотиваційний механізм являє собою економічний механізм реалізації і відтворення діалектичної єдності соціально-економічних функцій праці: як засобу до життя і як потреби життя, функціонуючий на кожному шаблі своєї зрілості в певній системі макро- і мікроекономічних координат. Крім того, мотиваційний механізм є двигуном мотивації, забезпечує умови її самостимулювання, самомотивування.

Глибокому аналізу сутності, еволюції і сучасних проблем мотивації підприємництва сприяло попереджуваче його дослідження феноменів підприємництва і менеджменту, їх спільності, відмінностей, специфіки мотивації. Феномен підприємництва і його суб'єкти розглянуті в процесі їх генези, на фоні і в межах аналізу еволюції управлінської праці та наукового менеджменту.

На основі аналізу ретроспекції, сучасних і прогностичних поглядів різних наукових шкіл на суть підприємництва і проблеми його мотивації в дисертації обґрунтовано, що у сучасному підприємництві в порівнянні зі своїми ранніми формами відбулися такі метаморфози, які змістили акценти сутності останнього з обов'язкового одноосібного володіння власністю у сферу розпорядження і користування нею. Глибинний смисл підприємництва змістився (відносно) з галузі одноосібного володіння власністю у сферу колективного управління бізнесом. Значною мірою цьому сприяють центробіжні тенденції діалектики капіталу- власності і капіталу-функції, що набирають в сучасних умовах характеру постійного прагнення до розширення обсягів делегування функцій розпорядження і користування власністю від власника-володаря до власника-розпорядника (корпоративного менеджера), який отримує в зв'язку з цим статус підприємця.

В дисертації запропонована авторська версія порівняльної ідентифікації таких суб'єктів підприємництва, як підприємець, бізнесмен, менеджер, розглянуті проблеми дифузії їх функціональних масок.

В межах аналізу мотивації ініціативної економічної діяльності в роботі здійснені феноменологізація і дослідження власницьких мотиваторів підприємництва і менеджменту, визначені ніші їх найбільшої мотиваційної ефективності. Особливо зроблено акцент на дослідженні співвідношення, взаємозв'язку, взаємообумовленості категорій "підприємництво" і "менеджмент", їх мотивації і носіїв відповідно. Це дозволило прослідкувати тенденції наростання в сучасних умовах характерологічних рис підприємництва в менеджменті, еволюцію становлення корпоративного підприємництва, корпоративних підприємців-менеджерів, корпорацій підприємців. Відмінність корпоративного підприємництва від діяльності індивідуального підприємця-власника полягає в тому, що в даному випадку усі проблеми власності, ризик і відповідальність делегуються власником капіталу разом з функціями розпорядження і користування власністю корпоративним менеджерам, які через це починають виконувати підприємницькі функції і набирають статусу підприємців. Виникає феномен підприємницького менеджменту як наслідок заміни раціональної моделі управління - органічною моделлю, справочинства - реорганізаціями, виконавства-лідерством і орієнтацією на ефективність, формальної концепції управління - неформальною, теорії "х" - теорією "у". Відповідні трансформації відбуваються і в мотивації підприємництва і менеджменту, в тому числі і в його власницькому сегменті. Це пов'язано з відносним зміщенням акцентів підприємництва з індивідуальних власників-менеджерів на корпоративних підприємців-менеджерів, з власників де-юре (володарів) на власників де-факто (розпорядників, користувачів). Алгоритмом цих метаморфоз є феномен делегування власності,

відповідальності, ризику, лідерства, економічної творчості, запевня-
ливості і підприємництва від підприємців-власників підприємцям-
менеджерам.

В роботі ідентифіковані і здійснене дослідження діалектики еко-
номічних, економіко-психологічних, психологічних власницьких мо-
тиваторів підприємництва і менеджменту; вперше зроблено аналіз
спільності і відмінностей ролевих масок, особливостей і специфіки
мотивації таких суб'єктів підприємництва, як індивідуальний (повний)
власник-підприємець (де-юре і де-факто), частковий (асоційований)
власник-підприємець-менеджер, корпоративний підприємець - менед-
жер, менеджер. Виходячи з цього доведено, що індивідуальна власність
і її похідна - індивідуальний прибуток, не втрачаючи в сучасних умовах
статусу абсолютних власницьких мотиваторів підприємництва, посту-
паються (відносно) своїм пріоритетом на адресу мотиваційних
похідних функцій володіння і розпорядження (управління) власністю.
Центральною і масовою фігурою підприємництва стає корпоративний
підприємець-менеджер.

Наукову новизну лейтмотиву дисертації-дослідження
взаємообумовленої мотивації складових ініціативної економічної
діяльності - зумовило детальне вивчення їх сутності, еволюції,
спільності родових ознак і відмінностей. Отримані результати дозво-
лили інтегрувати феномени "праця", "підприємництво", "менеджмент"
в частині тотожності їх дієвісного, трудового начала і диференціювати
за критерієм специфічності функцій, які вони виконують як такі, що
відрізняються за своїми цілями, результатами, способами реалізації,
економічними масками суб'єктів, що складають ініціативну економічну
діяльність. Виходячи з цього, в дисертації вдалось: 1) сформулювати
концептуальні основи і принципову схему становлення, формування і
функціонування механізму взаємообумовленої мотивації праці і
підприємництва; 2) провести чітку грань між пакетами пер-
соніфікованих з родів ініціативної економічної діяльності мотиваторів
ділової і трудової активності і відповідними типологічно відносно ав-
тономними мотиваційними механізмами.

В роботі здійснені дефінування, ідентифікація, типологізація і
порівняльний аналіз мотивації діяльності, праці і підприємництва,
розглянуто спільність, відмінності, взаємообумовленість категорій
"діяльність", "праця", "менеджмент", "підприємництво". Це дозволило
визначити зони (ніші) ідентичності і принципову специфіку мотивації
вказаних феноменів.

Аналіз спільності і відмінностей підприємництва та праці дозво-
лив розширити межі розуміння економічних основ
взаємообумовленості невластичкої мотивації праці і підприємництва.
Така взаємообумовленість тримається на тій спільності, яка поріднює
підприємництво і труд як форми економічної активності і діяльності

взагалі. Взаємообумовленість мотивації означених видів діяльності знаходиться у сфері невластивості мотивації труда і підприємництва. Більше того, зазначена взаємообумовленість пояснюється значною мірою перехресною дією дефінованих і підданих в дисертації сутнісному аналізу трудових мотиваторів підприємництва і підприємницьких мотиваторів труда. Маючи спільне біосоціальне коріння, праця і підприємництво в процесі еволюції людини, суспільства і продуктивних сил починають вагомніше здійснюватися під впливом єдиного мотиваційного механізму, однією з найважливіших складових частин якого хоча і є прагматизм, однак прагматизм значною мірою оснований не на суцільно користолюбному інтересі, а на потребі в самореалізації і самовираженні.

Аналіз сучасних доктрин праці і підприємництва та їх мотивації з позицій специфіки дії невластивості мотиваторів цих видів діяльності, здійснений за принципом спільності і відмінностей в логічному ланцюзі: свобода вибору і прийняття рішень - ступінь творчості-невизначеність(ризик) - інноваційність дозволяє в теорії і практиці оснастити цілісний мотиваційний механізм труда і підприємництва мотиваційними стабілізаторами ексклюзивної невластивості мотивації цих видів діяльності, які дають можливість подолати демотивацію через реалізацію сформульованого в дисертації принципу: "кожному - за працею, капіталом, ступенем індивідуальних економічних ризику і відповідальності за загальні результати ініціативної економічної діяльності".

Особливе місце в роботі належить порівняльному аналізу економічних(вжиткових) і поведінкових(змістовних і процесуальних), а також деяких похідних від них теорій мотивації праці, який дозволив отримати нові теоретичні висновки та рекомендації прикладного характеру стосовно сучасної практики мотивації. В його межах доведено, що потреби підрозділяються на первинні(нижчих рівнів) і вторинні(вищих рівнів). Мотивацію визначає нижча в ієрархічній структурі незадоволена потреба. Після задоволення потреби її мотивуюче значення або перестає бути, або послаблюється. В узагальненому вигляді потреби підрозділяються за Герцбергом на гігієнічні фактори і мотивації. Гігієнічні фактори не мотивують, а не дають розвинути незадоволеністю працею. Вони відповідають регуляторам мотивації Вудкока і Френсіса, первинним потребам Маслоу і потребам нижчих рівнів МакКлелланда. Впливають на поведінку людини мотивації, що відповідають основним мотиваторам Вудкока і Френсіса, вторинним потребам Маслоу, потребам вищого порядку МакКлелланда. Отримана градація характерна для країн соціально орієнтованого ринку. Щоб схема відповідала реаліям постсоціалістичної економіки, первинні потреби необхідно перемістити з групи фонових мотиваторів в групу спонукальних мотиваторів-детермінант. Обґрунтованість такого пере-

групування в мотиваційному рейтингу визначається тим, що як фонові мотиватори первинні потреби виступають в умовах їх повного масового задоволення. Якщо ж первинні потреби не деактуалізовані, то прагнення їх задовольнити є не фон, а спонукач мотивації. При цьому з позицій критики біхевіористськими науковими школами архаїчності економічної (вжиткової) мотивації праці проаналізована й адаптована до практики найоптимальніша з точки зору ефективності та адекватності країново-економічній типологізації модель мотиваційного механізму праці. Критеріальним показником оцінки її ефективності є запропонована в роботі відмова від альтернативного протиставлення економічного і поведінкового підходів до мотивації праці, які реалізуються вжитковими, змістовними, процесуальними теоріями (моделями) мотивації, концепціями позитивного підкріплення, соціального порівняння, самомотивації.

В дисертації доведена помилковість отождолення мотивації з запечереним знаком і демотивації. Про демотивацію мова йде тоді, коли мають місце необгрунтовані, хибні дії суб'єктів мотивуючих, що приводять до зміни нормативно-позитивного значення мотиваторів. Мотиватори і демотиватори це однокореневі, а не різнорідні феномени. Їх генетична спорідненість обумовлена тим, що при відповідному суб'єктивному впливі на екзогенні та ендogenous фактори мотивації будь-який мотиватор можна перетворити в демотиватор і навпаки. Демотиватори - це не мотиватори з протилежним знаком, а аномальні мотиватори. Такі, які або внаслідок прямого викривленого впливу, або зміни умов, в яких функціонують нормальні мотиватори, а рівно і відсутності адекватної реакції на об'єктивні зміни означених умов перетворились в свою протилежність-антимотиватори.

Виходячи з того, що змістовні теорії мотивації передбачають поділ факторів мотивації на власне мотиватори і регулятори мотивації (наявність яких створює умови для задоволення працею, а відсутність є демотиватором), в дисертації розглянуто дві групи мотиваторів, які умовно можна назвати абсолютними і відносними, прямими і непрямыми (побічними), явними і неявними. Причому поділ факторів мотивації на фонові і мотиватори-спонукачі зберігається і своєю логікою не суперечить останньому висновку. Жорсткі мотиватори-спонукачі є абсолютними мотиваторами, в той час як фонові фактори мотивації є відносними мотиваторами.

Аналіз процесуальних теорій мотивації дозволив зробити ряд теоретичних висновків, які мають прикладний характер. По-перше, процесуальні теорії в межах свого практичного застосування такі ж універсальні, як і змістовні теорії. Процесуальні теорії, що більшою мірою, ніж змістовні, враховують психологію поведінки людей, не підмінюють, а доповнюють і персоніфікують мотивуюче значення останніх. По-друге, трудові мотиватори, які в основі своїй мають про-

цесуальний підхід, однаково зберігають своє значення і для праці, і для підприємництва в тій його частині, яка ідентифікується з працею. Потретьє, процесуальні мотиватори є більш тонкими стимуляторами діяльності у порівнянні із змістовними мотиваторами. На відміну від змістовних мотиваторів вони діють не на загальнолюдському (вжитковому), а на індивідуалізованому (чуттєво-емоційному) рівні оцінки і сприйняття факторів зовнішнього середовища. В зв'язку з цим маємо дворівневу мотиваційну піраміду як принципову схему побудови мотиваційного механізму праці і підприємництва. По-четверте, якщо змістовні теорії мотивації, засновані на вжитковому підході, враховують насамперед мотивуючий вплив факторів зовнішнього середовища і передбачають пріоритетне стимулююче значення мотиваторів, які формуються поза людиною і діють на неї ззовні, то процесуальні теорії, в основі яких лежить індивідуально-поведінковий підхід, виходять з мотивуючої дії внутрішніх факторів людської природи і передбачають стимулюючий вплив мотиваторів, діючих зсередини людини. По-п'яте, змістовні теорії процесуальні, а процесуальні - змістовні. Отже, змістовні і процесуальні теорії і моделі мотивації не можна протиставляти як частини єдиного цілого. Названі моделі будуються на взаємообумовленому використанні мотивуючих властивостей різних характеристик явищ, процесів, дій. Причому залежно від вірно вибраного алгоритму дій мотивуючим суб'єктом, можна запустити механізм дії як мотиватора, так і демотиватора. Можливі варіанти паралельної і різноспрямованої дії мотиваторів і демотиваторів, похідних як від одного фактора мотивації, так і від різних. В тому числі мотиваційно-нейтральний варіант відсутності мотивації і задоволення працею при одночасній відсутності демотивації і незадоволення працею.

На основі аналізу зарубіжного досвіду мотивації підприємництва і специфіки економічної ситуації в Україні у дисертації розглянуті проблеми його адаптації в межах формування національних моделей підприємництва та ринку. Дисертаційне дослідження дозволило теоретично обґрунтувати і рекомендувати практиці пакет пропозицій щодо адаптації поглибленого досвіду мотивації праці і підприємництва в економіці України.

Таким чином, проведене дослідження дозволило дійти наступних підсумкових висновків.

1. В основу нової моделі української економіки повинна бути закладена гармонійна єдність висхідних принципів кейнсіанства і неолібералізму, змішаної економіки і соціального ринкового господарства та їх модифікацій. Останні, складаючи в своїй єдності концептуальну основу та парадигму соціально орієнтованого ринку, дозволяють в такому блоці, з одного боку, ввести українську економіку в русло загальноцивілізаційних закономірностей функціонування ринку, з іншого, - максимально врахувати її національно-економічну спе-

цифіку і постсоціалістичні особливості. Гіпотетична модель українського ринку передбачає адаптацію в національній економіці докринальних основ "німецької" і "шведської" моделей ринкової економіки та відповідних моделей підприємництва і його мотивації.

Заснована на такій парадигмі модель українського ринку повинна гармонійно поєднувати умови для розвитку конкурентної економіки і елементи досить жорсткого економіко-адміністративного регулювання ринку, сильну державну соціальну політику і безумовний пріоритет економічної ефективності, недоторканість і підтримку приватної власності і відносно тривале співіснування заснованих на ній господарських форм з могутнім держсектором. Це повинна бути така модель, яка передбачає побудову соціального ринкового господарства на трансформованому фундаменті постсоціалістичної економіки.

2. Кожній моделі ринку відповідають специфічні, адекватні моделі підприємництва і його мотивації, які жорстко детермінують одна одну. Як один з основних критеріїв, який диференціює типи ринку в часі і просторі, ідентифіковані відповідні моделі підприємництва і його мотивації.

3. Відношення між працею і капіталом є головною детермінантою видових відмінностей моделей підприємництва і ринку. Ці ж відношення в їх світоглядній частині лежать в основі тих чи інших концепцій мотивації і моделей мотиваційних механізмів підприємництва та праці. Еволюція відношень між капіталом і трудом, що привела до становлення колективних форм власності, певної соціалізації підприємництва і капіталізації труда, заздалегідь визначила тенденції подальшого виникнення і наростання взаємообумовленості мотивації підприємництва і труда, що стає особливо наявним в умовах соціально орієнтованого ринку.

4. Не будучи в змозі забезпечити гарантований перехід з найманих робітників у підприємці, вжиткова мотивація труда шляхом самозапечення дозволяє включити по відношенню до найманих працівників мотивацію підприємництва. Не змінюючи свого соціального статусу, наймані працівники піддаються впливу підприємницької мотивації. Реалізується цей феномен за допомогою програм партнерства праці і капіталу, схем участі робітників у прибутках. А з розвитком акціонерної власності як зв'язуючої ланки між протирічливими економічними інтересами труда і капіталу, така логічна конструкція набирає закінченого смислу, стає доступною для практичного використання. В такий спосіб вжиткова мотивація труда використовує свою обмеженість для того, щоб "добудувати" себе за допомогою мотивації підприємництва до стану стимулюючої достатності. Завдяки цьому суттєво пом'якшується протиріччя між не завжди обґрунтованими статусними претензіями найманих працівників, їх прагненням перейти в групу підприємців і малоефективною, обмеженою мотивацією найма-

ної праці, яка породжує подібні фантомні претензії. Тобто, вжиткова мотивація труда з елементами мотивації підприємництва знижує ступінь необґрунтованості соціально-статусних претензій найманих працівників. Мотивація ж підприємництва в свою чергу більше починає орієнтуватись на проблеми і взаємозв'язок з мотивацією праці, підвищуючи тим самим ступінь своєї універсальності та ефективності.

5. Прагнення створити в межах комуністичної доктрини ефективний мотиваційний механізм трудової діяльності переконливо довело: 1) існує лише два типи примусу до праці: позаекономічне (в умовах роботодавницько-феодалного передринку і соціалістичного недоринку) і економічний (в умовах повноцінного ринку). Відмова від ринку означає одночасно відмову від ефективної економічної мотивації праці; 2) повну відмову від ринку здійснити не вдається; 3) поєднання позаекономічного і економічного примусу до праці з переважанням першого не забезпечує дієву і життєздатну систему мотивації праці; 4) гіпертрофія ідеологічних, морально-етичних начал стосовно праці на шкоду економічним при одночасній деперсоніфікації мотивації можуть запобігти залучення до праці тільки у комплексі з репресивними системами примусу; 5) відмова від ринкових начал і адекватних закономірностей мотивації праці означає не побудову соціалізму, а створення аномальних антиринку, антикапіталізму і механізму демотивації праці.

6. В основі взаємообумовленості мотивації труда, підприємництва і менеджменту лежить їх ідентичність як складових категорій "діяльність" взагалі і категорії "ініціативна економічна діяльність" зокрема. Тому в умовах соціально орієнтованого ринку створюється і формується єдиний мотиваційний механізм ініціативної економічної діяльності, що передбачає взаємообумовлену дію в єдиній гармонійній системі економічних, вжиткових, економіко-психологічних, біхевіористських (поведінкових), власницьких, невласницьких, абсолютних, відносних, універсальних, фонових, детермінантних мотиваторів діяльності, праці, підприємництва, менеджменту, трудових мотиваторів підприємництва та підприємницьких мотиваторів труда.

7. В міру того, як еволюціонує змішана економіка, власність, не полишаючи свого статусу абсолютного мотиватора підприємництва, втрачає риси ексклюзивної універсальності. Відбувається це завдяки наростанню функціональної тотожності підприємництва і менеджменту, коли вони, гармонійно синтезуючись у феномені корпоративного підприємництва, починають виступати не як самодостатні явища, а як двоєдина функція - підприємницький менеджмент. Теж саме характерне для мотивації підприємництва і менеджменту, які в міру їх інтеграції починають виступати як двоєдина форма однокореневого змісту.

8. Потенційні можливості корпоративного підприємництва менеджерів з делегованими функціями власності і відповідної моделі мотивації в постсоціалістичній економіці, що трансформується, можуть бути реалізовані ефективніше, ніж в традиційно ринкових економіках за рахунок специфічної ментальності більшості населення. Обґрунтовано, що з тих же причин мотиваційні перспективи використання в національній економіці програм дискримінаційного партнерства труда і капіталу можуть бути вищими, ніж в країнах старого ринку.

9. Крім аналітики, ситематизації і узагальнення концептуальних та прикладних положень широкого спектра економічних і поведінських теорій мотивації, які мають самостійне методологічне значення, дослідження також дозволяє збагатити теорію і практику мотивації трудової і ділової активності детермінантами резонансного каталізуючого ефекту мотиваційної модуляції.

10. Завдяки ідентифікації кризи постсоціалістичної економіки з'ясовано, що глибинними її причинами є: криза постсоціалістичної мотивації труда і підприємництва; криза соціалістичних методів господарювання і аналогічної моделі примусу до праці та їх постсоціалістичних мутацій. Серед радикальних засобів елімінування кризи економіки постсоціалізму запропоновані способи подолання кризи ініціативної економічної діяльності перехідної економіки, що базуються на моделях дискримінаційного співробітництва праці і капіталу.

11. Мотиваційний механізм труда і підприємництва в економіці України повинен створюватися з урахуванням біхевіористських підходів, котрі, роблячи ставку на мотиваційний індивідуалізм і персоніфікацію поведінкових реакцій тих, що мотивуються, озброїли практику країн-лідерів ефективними методами мотивації ініціативної економічної діяльності, які дають швидкий мотиваційний ефект. Однак з сучасними представниками поведінкової школи мотивації не можна погодитись в тому, що поведінкову домінанту вони вважають запереченням "старих", класичних, тобто економічних методів вжиткової мотивації праці. В дійсності мова йде лише про ефективну психологічну мотиваційну надбудову на універсальному базисі економічної мотивації. Бо пока існує хрестатистична модель економіки, поведінкові підходи до мотивації не будуть самодостатніми, а будуть похідними від економічного базису мотивації. Але, враховуючи орієнтацію на персоніфікацію мотиваційних дій мотивуючих суб'єктів і тих, що мотивуються, треба мати на увазі, що національні мотиваційні пріоритети в межах перехідної економіки передбачають економічні умови, в яких будуть конкурувати переважно деперсоніфіковані і формалізовані у вигляді фірм об'єднання робітників, службовців, менеджерів та підприємців. Виходячи з чого, мотиваційна діяльність в економіці України сьогодні і в недалекій перспективі здійснюватиметься переважно за допомогою деперсоніфікованих мотиваційних механізмів, у

фундамент яких як пріоритети повинні бути вмонтовані національно-економічні і корпоративні цінності, орієнтації на внутрішньофірмовий успіх та економічний успіх країни. Звідси орієнтація на деперсоніфікацію і уніфікацію мотиваційних дій і відповідних поведінкових реакцій.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені в таких публікаціях:

1. Активизация человеческого фактора и эффективность труда. - К.: Наукова думка, 1990.-14,91 д.а. (у співавт., Богиня Д.П. и др., особ. авт.- §2 Гл.4. - 1д.а.)
2. Мотивация предпринимательства и труда: проблемы взаимобусловленности /Монография/.-Донецк: ДКИ, 1993.-9.3 д.а.
3. Эволюция мотивации труда при социализме: диалектика принуждения и свободы /Рукопись деп. в ИНИОН АН СССР, N40014 от 9.11.89.-7 д.а.
4. Новая модель экономики и создание эффективного механизма мотивации труда /Рукопись деп. в ИНИОН АН СССР, N42854 от 12.09.90.-8 д.а.
5. Развитие потребности в труде-актуальная задача экономической политики. - Киев - Донецк, ИЭ АН УССР, 1987.-2,1 д.а. (у співавт., Богиня Д.П., особ. авт.- част.брош., 1 д.а.)
6. Приватизация собственности - главное условие перехода к социально ориентированному рынку /Актуальные проблемы теории социального рыночного хозяйства. - Донецк: ДКИ, 1991.-2,06 д.а. (у співавт., Даниэли К.Г., особ.авт.- част. брош., 1,5 д.а.)
7. Приватизация. Предпринимательство. Мотивация труда: логика триады и эволюция рынка /Рукопись деп. в ИНИОН РАН, N45970 от 22.01.92.-1,8 д.а.
8. Праця як засіб для життя і як життєва потреба в соціалістичному суспільстві //Економіка Радянської України.-1983.-III.-I д.а.
9. К вопросу о методологии анализа категорий труда как средства для жизни и как потребности жизни /Рукопись деп. в ИНИОН АН СССР, N15293 от 13.01.84.-1,3 д.а.
10. Функции и механизм рынка. Рыночная инфраструктура.-Донецк: ИПЦ "Донецк", 1991. - 2,09 д.а. (у співавт., Каптуренко Н.Г., Приходько В.В., особ. авт.- част. брош., 0,8 д.а.)
11. Творческий труд как фактор развития производственной активности трудящихся //Вопросы политической экономии.-К.: Вища школа, 1986.-Вып.183.-0,5 д.а. (у співавт., Беломесяцев А.В., Черненко Л.М., особ. авт.- част. ст., 0,25 д.а.)
12. Труд как средство к жизни и как жизненная потребность //Вопросы политической экономии.-К.:Вища школа, 1987. -Вып. 189.-0,5 д.а. (у співавт., Толочин В.В., особ. авт.- част. ст., 0,3 д.а.)

13. Труд как средство к жизни и жизненная потребность в мотивационном механизме при социализме // Вопросы политической экономики.- К.: Вища школа, 1988.- Вып. 195.- 0,5 д.а.(у співавт., Толочин В.В., особ. авт.- част. ст., 0,3 д.а.).

14. Функції праці при соціалізмі та їх суперечності // Економіка Радянської України.-1989.-№6.-0,6 д.а.

15. Разрешение противоречий функций труда и развитие социалистической собственности // Вопросы политической экономики.-К.: Либідь, 1990.-Вып.207.-0,5 д.а.

16. "Теневая экономика"-противник серьезный // Экономические науки.-1990.-№7.-0,4 д.а.

17. Власність, кооперація, людина // Питання політичної економії.-К.: Либідь, 1991.-Вип.213.-0,5 д.а.

18. Предприниматели, а не дельцы // Социалистический труд.-1991.-№ 5.-0,4 д.а.

19. " Социалистический рынок" или корректировка образа врага в политической экономике // Экономические науки. -1991. -№ 12.-0,5 д.а.

20. Підприємець - ключова фігура ринкової економіки // Економіка України.-1992.-№11.-1 д.а.

21. Перехід до ринку і нові фактори мотивації праці // Питання політичної економії.-К.: Либідь, 1992.-0,5 д.а.

22. Соціальне ринкове господарство і змішана економіка як пріоритетні моделі українського ринку // Економіка України.-1994.-№5.-0,8 д.а.

23. До питання про фактори деформації національного підприємництва.- В кн.: Торгівля і ринок України / Тематичний збірник наукових праць.-Донецьк, 1994.-0,3 д.а.

24. Активизация человеческого фактора - важнейшее условие интенсификации экономики.- В кн.: Материалы республиканской научной конференции "Интенсификация - стратегическое направление социалистического расширенного воспроизводства."-Донецк, ДонГУ, 1989.-0,2 д.а.

25. Демократизация хозяйственной жизни как средство развития потребности в труде.- В кн.: Демократизация хозяйственной жизни и активизация человеческого фактора / Материалы республиканской научной конференции.-К.: ИЭ АН УССР, 1989.-0,2 д.а.

26. Собственность, мотивация, человек: перестройка и совершенствование социальной структуры общества / Тезисы республиканской научно-практической конференции. - Краматорск, 1990. - 0,2 д.а.

27. Мотивация труда при социализме: в поисках альтернативы эксплуатации.- В кн.: Актуальные проблемы политической экономики

и методика изложения курса / Тезисы докладов республиканской научно-методической конференции.-Донецк, ДонГУ, 1990.-0,2 д.а.

28. Региональная обусловленность выбора форм собственности и проблемы мотивации труда.- В кн.: Организация территориального самоуправления и самофинансирования: Опыт и проблемы /Тезисы докладов республиканской научно-практической конференции.-Донецк: ИЭП АН УССР, 1990.-0,2 д.а.

29. Национально-культурные особенности в труде и оптимизация использования трудовых ресурсов в регионе.- В кн.: Социально-экономические проблемы повышения эффективности использования трудовых ресурсов /Тезисы докладов Всесоюзной научно-практической конференции.- Новосибирск: НГУ, 1990.-0,2 д.а.

30. Рынок и частная собственность: назад к капитализму или вперед к экономике здравого смысла.- В кн.: Оптимизация экономических интересов в рыночной экономике /Тезисы докладов республиканской научно-теоретической конференции. - Могилев, 1991.-0,2 д.а.

31. Відродження традицій національного підприємництва. - В кн.: Українознавство і гуманізація освіти /Тези доповідей на Всеукраїнській науково-практичній конференції.- Дніпропетровськ: ДДУ, 1993.-0,2 д.а.

32. К вопросу о методологии анализа и причинах кризиса национальной экономики.- В кн.: Проблемы изучения экономической теории, макро- и микроэкономики /Материалы республиканской научно-методической конференции.- Харьков, 1994.- 0,2 д.а.

33. ВЕЗ промислового регіону: стимули і наслідки іноземного інвестування.- В кн.: Проблеми економічної політики у вільних економічних зонах / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.- Чернівці: ЧДУ, 1995.- 0,2 д.а.

Сорока И.В. Мотивация труда и предпринимательства в условиях социального рыночного хозяйства: проблемы взаимообусловленности.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.01.01 - политическая экономия, Киевский государственный экономический университет, Киев, 1996.

Осуществлен экономический анализ проблем взаимообусловленности мотивации труда и предпринимательства, становления в условиях социально ориентированного рынка и на этапе продвижения к нему целостного мотивационного механизма инициативной экономической деятельности. Установлено, что нарастание взаимообусловленности мотивации труда и предпринимательства осуществляется в плюралистических экономиках под воздействием факторов, в основе которых лежит единство потребностных и поведенческих подходов к мотивации. Даны теоретические и практические рекомендации, способствующие формированию национальных моделей предпринимательства и рынка.

Ключові слова: соціальне ринкове господарство, труд, підприємництво, мотивація.

Igor V. Soroka. Motivation of Labour and Entrepreneurship under Conditions of Social Market Economy: Interconditioned Problems.

Competitor's dissertation for doctor's degree in economic studies; speciality 08.01.01 - political economy, Kiev State University of Economics, Kiev, 1996.

It is focused on economic analysis of interconditionality problems of labour and entrepreneurship motivation, formation under socially orientated market when the latter is advanced by integral motivation mechanism of initiative economic activity. It is stated that interconditionality growth of labour and entrepreneurship motivation can be realized in pluralistic economies that are influenced by factors based on the unity of necessity and behaviour approaches to motivation. It gives theoretical and practical recommendations promoting the formation of national models of entrepreneurship and market.

Key words: social market economy, labour, entrepreneurship, motivation.

AB 34 (00)
AB 34.700

Підп. до друку 5.04.96 Формат 60x84 1/16. Папір друк. № 2. Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. 2,0 Облік.- вид. арк. 2,19 Тираж 100 прим.
Замовлення № 0476/18 Донецький державний комерційний Інститут
